

NECHITA FLORIAN

Meșteșugul prelucrării cânepei odinioară

Țăranii de altădată nu puteau concepe viața fără cultivarea cânepei alături de celelalte culturi tradiționale și necesare. M-am născut și am trăit printre ei, în Preluca Nouă și cunosc până în cele mai mici detalii cum se cultiva, cum se prelucra până ce se îmbrăcau hainele din pânză de cânepă. Și nu numai hainele ci și alte lucruri ce se obțineau din produsele din cânepă, funie la car, de priponit, la clopote etc. Când umbla părintele cu crucea, printre daruri era și un fuior pe care gazda îl lega la cruce și din care să se poată face funie la clopote sau de coborât sicriu-n groapă.

Cânepa este o plantă anuală și crește în zona temperată. Ea asigură nevoia de îmbrăcăminte alături de articolele din in, lână sau piele pe care oamenii le aveau și le purtau. Se cultivau două feluri de cânepă, *de vară* și *de toamnă*, până acum câteva zeci de ani când s-a interzis cultivarea ei. Chiar mi-am zis: cât de curăți erau oamenii la suflet, încât se puteau folosi de ea, fără să fi fost ispitiți să obțină din ea și substanțe dăunătoare pe care aceasta le conținea și din pricina cărora a fost interzisă cultivarea ei. Persoanele care participau în principal la cultivarea și prelucrarea cânepii erau femeile. Bărbaților le revenea doar aratul și grăpatul pământului, semănatul și „*topitul*”. De obicei, se căuta pământ din cel mai bun, îngrășat dinainte vreme, se ara cu grijă să nu rămână iarbă printre brazde, se grăpa foarte mărunt și se culegeau eventualele „*glii*” sau rădăcini, încât să nu crească niciun fir de iarbă printre firele de cânepă. Se semăna cu mâna după care se grăpa să nu rămână niciun bob de sămânță afară.

Plantele creșteau până la 150-200 de centimetri și chiar mai mult dacă era semănată mai rar, dar atunci tulpina era mai lemnoasă și fibrele de celuloză mai brută. Fuiorul era mai mare, dar nu atât de fin. Era cânepă de vară și cânepă de toamnă și probabil din pricina substanțelor amare pe care le conținea nu era atacată de dăunători. Cânepa de vară se culegea, se smulgea, prin iulie sau august când apărea câte un fir uscat prin holdă, iar cânepa de toamnă cu aproximativ trei săptămâni mai târziu după ce se coceau semințele pe care cânepa de vară nu le avea și femeile puneau în cânepă de data aceasta „*ciuhe*” ca să se sperie păsările care veneau să mănânce semințele. Ciuha era un fel de păpușă mare, bărbat sau femeie, pe suport de lemn, de care păsările se speriau. De aceea se mai zicea despre o persoană urâtă că *este bună de pus în cânepă*.

Cânepa de vară avea flori alb-verzui ale căror polen fecunda florile cânepii de toamnă care făcea semințele. Se culegea în mănunchiuri – *mănuși* - , se lega cu un fir, două, să nu se risipească și i se tăiau rădăcinile cu un topor către un butuc de lemn și se puneau la uscat trei – patru zile rezemate de un gard sau de vreun perete, după care se băteau cu un *mai*

(bătător) ca să cadă frunzele la cânepa de vară, sau semințele la cânepa de toamnă pentru recolta viitoare. Legat de aceasta, o strâgătură zice:

„Su fereastă la mândra
Bate vântu cânepa.
Și o bate în tulpină,
Mândra plânge și suspină;
Și o bate chiar în floare,
Mândra după mine moare“.

După ce mănunchiurile se uscau, se puneau la *topit* în *topilă*. Topila era o baltă săpată în pământ – cel puțin așa era la noi – și era plină cu apă. Avea adâncime de o jumătate de metru până la un metru. Când era liberă și era cald, noi, copiii, ne mai scăldam în ea. La noi era foarte mare distanța până la râu. Peste mânușile de cânepă se puneau niște scânduri pe care la rândul lor se puneau niște pietre ca s-o țină sub apă. Sub apă se ținea între două și trei săptămâni până „se topea “ - putrezea - partea lemnoasă. Aproape zilnic se verifica dacă tulpina se rupe ușor și s-ar putea scoate. Dacă nu stătea destul în apă, nu putrezea tulpina suficient, iar dacă stătea prea mult, se strica fuiorul. La vreme potrivită se scotea mănunchi cu mănunchi (mânușă cu mânușă) nu înainte de a se „spăla” în apă. Mănunchiul se lua de un capăt și se bătea cu celălalt de luciul apei învârtindu-se peste cap, iar apoi se prindea de capătul „curat” și se spăla celălalt. Mănunchiurile se așezau la soare într-un fel de căpiță, con, pentru a se usca. După ce se usca bine, devenea albă la culoare, iar apoi se *melița*, se sfărâma partea lemnoasă care cădea sub formă de puzderii și rămâneau fibrele de celuloză, adică mănunchiul de fuior.

Melița era o unealtă alcătuită dintr-o grindă de lemn cu patru picioare. Grinda avea o *jdibuitură*, o strungă, un șanț, o gaură de la un capăt până la celălalt și care împărțea, de-a lungul, grinda în două, exceptând capetele în care se fixau picioarele și mijlocul în care se prindeau *limbile*, lamele dacă melița era dublă și puteau melița concomitent două femei. Dacă melița era simplă atunci avea numai o lamă cu care se zdrobeau fibrele lemnoase ale cânepii. Cu mâna stângă femeia ținea mânușa de cânepă iar cu mâna dreaptă mânerul lamei cu care zdrobea mânușa. În timpul melițatului se producea un zgomot anume pentru care se zicea despre omul sau femeia rea de gură că *vorbește ca o meliță*. După aceasta urma *hecelatul* sau periatul fuiurului ajutat de o unealtă numită *hecelă*. Hecela era alcătuită dintr-o scândură în care erau bătute cu vârful în sus foarte multe cuie din oțel, lungi și dese și care era ca o perie. La cele două capete, scândura avea două găuri prin care treceau două *cepuri* (cuie) de lemn și o fixau de o *laiță* (laviță) mai grea ca să nu se răstoarne în vremea hecelatului. Prin hecelat, fuiorul se curăța de micile puzderii care au mai rămas și de fibrele de calitate inferioară, *câlții*, care și ei erau folosiți la țesutul pânzelor mai modeste; saci, *lipideauă* (cearșafuri), preșuri etc. Fuiorul se pune la păstrat până când se torcea, iar din călții rămași în hecelă se mai smulgeau cu un *piaptăn* (o hecilă mai mică ce avea o coadă de care se ținea cu mâna) fire de *bătătură*, fuior mai scurt și de calitate mai

slabă. I se zicea bătătură pentru că se folosea la bătut în pânza propriu-zisă, reprezenta firul transversal al țesăturii. Firul *urzit*, longitudinal în *tiară* (războiul de țesut), era tors numai din fuior pentru că necesita o rezistență mai mare. Fuioarele, la vreme potrivită, se prindeau în *cujeică*, în furcă și se torceau. Când se torcea fuiorul sau lâna, adeseori se făceau clăci de tors și șezători. Toamna târziu și iarna când erau noapțile mari, se adunau fetele și femeile în șezători la tors. Veneau feciori care, din paie de grâu, împleteau *tică* pentru *clap* (pălărie). Cel mai mult *tică* (împletitură) din șapte. Furau fusele de la fete și nu le dădeau înapoi până nu primeau în schimb câte o gură. Se jucau de-a „mâța oarbă”, de-a „picatu-n fântână”, de-a „ascunsu”. Băieții de-a „bâza” sau de-a „palma-n fund”. Când lipseau feciorii, fetile horeau:

„Șezătoarea nu-i deplin,
Fete sunt, feciori nu vin,
Că feciorii ni s-o dus
La șezătoarea din sus”.

Unele femei plăteau pe la altele mai *presosâte*, mai nevoiașe cu produse „din pod”, cereale, cărnuri de porc, *horincă* (țuică), sau altceva ca să le toarcă parte din cânepă. Aveau o hărnicie întrucâtva prefăcută și stârneau invidia celorlalte care nu terminau atât de repede de tors și de aceea erau satirizate precum:

„Cânepa mândri s-o tors
Coborând pă scară-n jos
Și cu oala și cu poala
Numa să o calce boala”,

sau

„Lelișoara cea făloasă
Nici spăcelu nu și-l coasă
Că i-l coasă o vecină
Pântr-on kilom de slănină”.

„Tropa, tropa pă podele,
Opincile nu-s a tale
Că le-ai căpătat din sat
Pentr-un caier de-ndrugat
Și unu de scărmănat”.

La noi în casă, îmi aduc aminte, se făceau multe șezători pentru că eram frați mulți și de multe ori nu mergeau cei mulți la cei puțini, ci cei puțini la cei mulți. Aveam obiceiul să mă leagă în pat culcat cu fața-n sus și străgam tot felul de străgături. Cei mari mă invitau

să recit tot felul de versuri, multe dintre ele mai șugubețe. Eu eram naiv, dar ei râdeau să se spargă. Era o veselie și o bucurie de nedescris, chiar dacă oamenii erau mai săraci, pentru că trăiau în sfințenie și satul era sat și țăranul țăran. *Tortul* (firul) de pe fus era făcut *jirebde* cu ajutorul *răștitoriului*. Răștitoriu era o furcă ce avea la celălalt capăt o bară de vreo treizeci de centimetri. Firul de pe fus era recuperat pe răștitor ca să se facă *jirebde*, scul. Pentru asta fusul era ținut în palme de un copil dacă nu avea *fusăriță*, o unealtă ce avea o talpă mai grea și mai groasă cu două bețe verticale și înclinate în care se punea o *lopeță* (scândurică) cu mai multe găuri. În găurile din capete se băgau vârfulurile celor două bețe, iar în găurile de la mijloc se sprijineau vârfulurile fuselor. Partea de jos a fusului se sprijinea într-una din găurile din talpă. *Jirebdile* să puneau la *muiet* într-un *ciubăr*, un vas mare din doage, așezat afară pe două bucăți de lemn ca să se poată scurge *leșia* ușor printr-un orificiu astupat cu un cep. Peste *jirebde* se punea un *leșieri*, o bucată de pânză mai veche și căreia nu i se putea da altă întrebuințare, drept pentru care mai la nervi sau la supărare, câte un copil sau om mai moale, mai îngăduit era ocărât și i se zicea; îi ca on leșieri, sau: - Bate-l, Doamne, leșieri. Pe această pânză se punea cenușă; din câte știu era preferată cenușa din lemn de fag. Peste cenușă se turna apă clocotind până se umplea ciubărul. Se lăsa la muiet o zi, după care a doua zi se recupera leșia, se încălzea din nou, se turna iarăși apa fierbinte și tot așa a treia zi. În ziua a patra se scoteau *jirebdile* și se duceau fie la o apă curgătoare, fie la toptilă și erau spălate, *lăute* cu *maiu* pe un scaun mare și lat. *Maiu* era o bucată de scândură în formă aproximativ pătrată cu latura de aproximativ douăzeci și cinci de centimetri și care avea o coadă din ea. Se bătea *jirebdea* către scaunul de lăut până era umedă, după ce se scurgea apa nu mai era voie să o bată ca să nu se deprecieze, până o înmuia din nou în apă. Tot acest proces făcea ca firele de cânepă să se albească. După care *jirebdile* se puneau la uscat, la soare. La fel se proceda și cu celelalte rufe când era vorba de spălat. Iată o strigătură satirică pe această temă:

„Te cunoști, lele, pă poale
Că ești o femeie moale,
Că de-ai fi femeie iute
Poalile ț-ar fi lăute”.

După ce să uscau, *jirebdile* să *dăpânau* și să făceau gheme, sau să *urzău* direct pe *urzoi*. Dacă nu, atunci se depozitau până când hotăra femeia. Pentru *dăpânat* *jirebdile*, era o unealtă numită *dapână* alcătuită din două lețuri puse cruciș. Se fixau datorită creștăturilor de la mijloc. Această cruce se sprijinea pe un scaun, un trepid făcut dintr-un trunchi subțire de copac ce avea trei crengi care deveneau picioare, iar tulpina se cioplea în forma unui cui în care se punea crucea cu gaura făcută în centrul crucii. La capetele crucii se puneau patru bețe în patru găuri care să țină *jirebdea*. Femeia lua firul de capăt și îl făcea ghem. De pe ghem firul se urzea pe *urzoi*. Uneori firul se urzea direct de pe *dapână*. *Urzala* de pe *urzoi* trebuia bine calculată atât ca lungime cât și ca lățime în funcție de ce voia femeia să țasă. Nu trebuia să fie mai lată pânza decât sunt la *tiară*, la *război*, *ițele*, *brâglile* sau *spata*. Nici

mai lungă, nici mai scurtă decât numărul de articole pe care vrea să le țese – *spăcel*, *izmene*, poale, cămașă sau altceva.

Urzoile aveau patru bare verticale. Acestea erau două câte două prinse de niște scânduri orizontale, la capetele de sus și la cele de jos, iar scândurile se fixau cruciș ca la dapână și prin cele două cruci trecea un ax care jos se fixa pe pământ, iar sus într-un lemn numit lemnul urzilor care era prins de meșter-grindă și în care de obicei se agăța lampa, sau gospodarul își pune clopu ori căciula. Jos pe două bare era o scândură cu niște cuie de lemn printre care se petreceau firele când se urzea ca să se poată stabili de pe acum firele care vor trece la război printr-o iță și care prin alta când va *nevedi* femeia, când va trece printr-o iță firele de deasupra și prin cealaltă firele de desubt. Toate acestea necesitau pricepere și îndemânare drept pentru care la joc se mai striga:

„Fetile di pă la noi
Nu știi pune pă urzoi,
Nu știi nici a nevedi
Cu feciori să știi iubi”.

Pe urzoi se întindeau toate firele necesare pentru lungimea și lățimea pânzei, după care se lua jos și se trecea la *tiară*, la război. Aici se înfășura toată urzala pă *sulu* din spate, punându-se printre „spire” *verjele* (nuiele) ca să nu se încâlcească. Apoi urma *neveditu*, adică trecerea firelor de la celălalt capăt prin ițe și prin spată. *Neveditu* era foarte delicat pentru că de el depindea cum va fi pânza; cu un model anume și atunci trebuiau firele trecute prin patru ițe. Dacă pânza se țese mai simplu atunci era suficient să fie firele trecute doar prin două ițe. Firește, și trecerea prin spată depindea de modelul pânzei ales. Dar, femeile știau lucrul acesta de la cele mai în vârstă. Totul era tradiție și se moștenește de la înaintași. Războiul de țesut avea două tălpi, cu patru picioare. Picioarele din spate ies prin tălpi și sprijină sulul din spate, iar picioarele din față, și ele ies prin tălpi și sprijină sulul din față. În spatele picioarelor din față sunt două suporturi care țin *brâglele* în care se pune spata, și ițele care sunt legate cu sfori atât în partea de sus ca să se poată schimba după nevoie, cât și în partea de jos unde sunt legate de *pedici* adică niște pedale pe care țesătoarea le calcă în funcție de cum vrea să schimbe ițele, de cum sunt urzite firele și de cum este programat să iasă pânza.

Ața transversală, țesătoarea o trece prin urzală cu ajutorul *suveicii*, o unealtă în formă de pește în care este fixată o țeavă din lemn de soc pe care s-a bobinat ața. Ața s-a bobinat pe țeavă cu ajutorul *sucalei*. *Sucala* este o cutie de lemn cu capetele înalte și găurite. Prin găuri se trece un ax care are pe el fixată o roată volantă, iar într-un capăt un cui fără cap pe care se fixează țeava de soc. Cu mâna dreaptă se acționează axul, roata volantă îl învârtă până omul pune a doua oară mâna pe ax și cu stânga ține ața în așa fel încât să se înfășoare pe țeavă. În copilărie mi se încredința adesea „să fac țadi”, adică să bobinez. Țesătoarea după ce trecea suveica prin urzeală, trebuia s-o ndepărteze până se desfășoară de pe țeavă atâta sfoară cât era pânza de lată, altfel suveica nu ieșea afară în capătul celălalt.

În același timp trebuia să schimbe și ițele din piedici, din pedale cu ajutorul picioarelor și să bată firul cu spata din brâgle. Dacă dorea să țeasă repede trebuia să aibă îndemânare și să facă mai multe lucruri în același timp. În timpul țesutului, firele de urzală se mai *strujeau*, se scămoșau și din pricina asta femeile le *mânjeau* (le ungeau) cu o unsoare pregătită din semințe de in fierte. Se povestea cum un om s-a-ntors acasă într-o seară mai târziu și puțin băut, iar el nu și-a mai sculat soția din somn să-i dea de mâncare. A mâncat ce a găsit mai repede la îndemână. Dimineața o-ntreabă pă nevastă: - „Tu, de ce o fost îngroșala așe de amară?” La care femeia: - „Mă, tu mi-ai mâncat mânjala, m-am mirat eu de ce n-am aflat-o.”

Mai greu era până se obținea pânza. După aceea urmau mai multe operații de înălbire, tot cu leșie, spălare cu sapon de haine, uscarea, călcarea cu un *durgălău*, (obiect de lemn cu creștături și cu care se freca pânura până devenea netedă) după care croit, cusut și eventual *împistrat*, împodobit cu anumite flori.

Război de țesut; foto: Florin AVRAM